

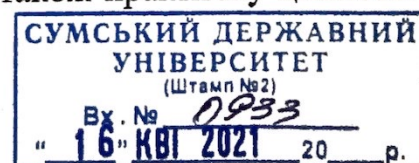
До спеціалізованої вченої ради Д 55.051.01
Сумського державного університету
Міністерства освіти і науки України
40007, м. Суми,
вул. Петропавлівська, 57,

Відгук

**офіційного опонента на дисертаційну роботу Денисенка Павла
Анатолійовича «Економіко-організаційні засади врахування
інтелектуальної складової екологічно сталого розвитку» подану на здобуття
наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.06 -
економіка природокористування та охорони навколишнього середовища**

**Актуальність теми дисертації та її зв'язок з науковими програмами,
планами, темами**

В умовах посилення антропогенного навантаження на глобальному, національному та регіональному рівнях відчувається наростання невирішених екологічних проблем різного характеру. Причиною існуючих еколого-економічних протиріч є людський фактор, котрий найбільше проявляється у відсутності гармонізації господарської діяльності та природних систем. Саме тому виникає необхідність дослідження соціальної складової у системі забезпечення екологічно сталого розвитку. Поточні досягнення технологічного та організаційного характеру, створені в першу чергу завдяки підвищенню рівня інтелектуалізації господарської діяльності, дають надію на згладження еколого-економічних протиріч, у тому числі, через перехід на відновні джерела енергії, адитивні технології виробництва тощо. Подальший розвиток та розробка методичних підходів щодо забезпечення сталого розвитку через обґрунтування та поглиблення використання інтелектуальної складової є важливою задачею, вирішення якої має вагоме наукове значення, а також практичну цінність. Саме

ці обставини зумовлюють актуальність теми дисертаційного дослідження. Актуальність даного дослідження підтверджує також те, що робота виконана згідно з Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН у сфері екологічно сталого розвитку на період до 2030 р., Резолюцією Конференції ООН у Ріо-де-Жанейро у 2012 р. (Ріо+20), Цілями сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України № 722/2019 від 30.09.2019 р.); основних напрямів державної політики з питань національної безпеки України (Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV “Про основи національної безпеки України”); Закону України від 11.07.2001 р. № 2623-III “Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки”; Постанови Кабінету Міністрів України від 07.09.2011 р. № 942 “Про затвердження переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2020 року”; пріоритетного тематичного напрямку Сумського державного університету згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2011 р. № 535 – економіка природокористування та охорони навколишнього середовища, у руслі державних та регіональних програм і тем досліджень, планів науково-дослідних робіт, виконаних за участю автора.

Незважаючи на потужний науковий доробок із досліджуваної проблематики, невирішеною залишається низка методичних та прикладних питань, пов'язаних із впливом інтелектуалізації економіки на ресурсопродуктивність і продуктивність праці, оцінюванням інтелектуального капіталу й потенціалу регіону з урахуванням екологічних факторів та ін.

Автором визначено наступні завдання дисертаційного дослідження, до яких належать:

- поглибити класифікацію типів економічного зростання за сутністю рушійних сил та впливом на екосистему з урахуванням інтелектуальної складової;
- формалізувати зв'язки між інтелектуалізацією економіки та показниками продуктивності праці й ресурсопродуктивності в контексті державних програм забезпечення сталого розвитку;

- визначити тип інтелектуалізації, який найбільшою мірою сприяє економічному зростанню та зменшенню антропогенного навантаження;
- вдосконалити науково-методичні підходи до розрахунку інтелектуального капіталу регіону з урахуванням екосистемних факторів;
- поглибити методичні підходи до оцінювання інтелектуального потенціалу регіону з урахуванням екологоресурсної складової;
- формалізувати взаємозв'язки між рівнями конвергенції регіонів України за економічним добробутом, забрудненням та інтелектуалізацією розвитку.

Денисенко П. А. запропонував своє бачення шляхів розв'язання цих нагальних для забезпечення сталого розвитку завдань, достатньо обґрунтувавши їх засобами і технологіями сучасних методів пізнання, що знайшло відображення у меті дисертаційної роботи, яку повністю розкривають поставлені завдання.

Широке коло розроблених у дисертації методичних та практичних підходів дозволяє стверджувати про комплексність дослідження.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і пропозицій дисертації та їх достовірність

Наукові положення, висновки та рекомендації дисертаційної роботи Денисенка П. А. ґрунтуються на системному підході забезпечення екологічно сталого розвитку із урахуванням інтелектуальної складової. Підґрунтям основних положень дисертації, які містять наукову новизну, стало вивчення та застосування автором результатів сучасних фундаментальних і прикладних досліджень вітчизняних та зарубіжних учених, нормативних і нормативно-правових актів України, матеріалів наукових та науково-практичних конференцій, що пов'язані з процесами інтелектуалізації соціо-економічних систем та їх сталого розвитку.

Обґрунтованість результатів роботи підтверджується адекватним використанням сучасних методів дослідження: системний – для визначення сутності інтелектуалізації екологічно сталого розвитку; економіко-статистичні – під час формування статистичних баз даних (панельних, серійних,

кросекційних); формально-логічного аналізу – під час визначення драйверів інтелектуально-інноваційної діяльності в контексті сталого розвитку; системно-структурний аналіз – під час обґрунтування типів економічного зростання за сутністю рушійних сил; економічного моделювання – під час оцінювання конвергенції регіонального еколого-економічного розвитку; економетричні методи аналізу даних (панельні регресії з випадковими та фіксованими ефектами, узагальнений метод найменших квадратів) – під час визначення особливостей динаміки змін показників соціо-еколого-економічних систем.

Наукові положення, висновки й рекомендації, запропоновані у роботі, є достовірними. Достовірність забезпечено використанням значного обсягу матеріалів офіційної статистики України і підтверджено практичним впровадженням результатів наукових досліджень у діяльність Департаменту екології та охорони природних ресурсів Сумської обласної адміністрації, КО «Інститут розвитку міста» Полтавської міської ради, ГО «Академія підприємництва і менеджменту України», а також у навчальний процес Сумського державного університету.

Ґрунтовність наукових положень, висновків та рекомендацій підтверджується також глибоким аналізом наукових праць зарубіжних та вітчизняних учених щодо врахування інтелектуальної складової екологічно сталого розвитку.

Новизна наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертаційній роботі

Представлені у дисертації теоретичні та методичні результати характеризуються глибиною аналізу, адекватністю пропозицій та науковою новизною.

Поставивши за мету вдосконалення економіко-організаційних засад інтелектуалізації екологічно сталого розвитку на національному та регіональному рівнях, автор:

–теоретично обґрунтовано та емпірично підтвердив гіпотезу, що

стимулятором економічного зростання і зменшення антропогенного навантаження є ендогенна інтелектуалізація економіки, коли інноваційні розробки продукуються всередині країни, тоді як екзогенна, що передбачає імпорт знань, розробок та технологій, навпаки, є їх інгібітором (підрозділ 2.2., с. 93-106). *Наукову новизну висвітлено автором в таких особистих наукових працях:* Денисенко П. А. Узгодження інтелектуально-інноваційної діяльності з пріоритетами досягнення екологічно збалансованого розвитку. *Вісник Сумського державного університету. Серія «Економіка».* (Google Scholar та ін.). 2020. № 2. С. 146–153; Денисенко П. А., Кубатко О. В., Ковач В. О., Ігнатченко В. М. Вплив людського капіталу та інноваційно-інвестиційних показників на еколого-економічну ефективність національних економік. *Механізм регулювання економіки* (Index Copernicus та ін.). 2018. № 3. С. 19–29 (0,83 друк. арк.). *Особистий внесок: встановлено факторні ознаки впливу людського капіталу на еколого-економічну ефективність.*

– запропонував методичні підходи розрахунку інтелектуального капіталу регіону з урахуванням екосистемних факторів, який на відміну від існуючих ураховує мультиплікативні розриви між відносними даними досліджуваного регіону та середнім значенням у країні за рівнями антропогенного навантаження, відтворення природних ресурсів, відповідального поводження з відходами (розділ 3.2, с. 135-145 дисертації). *Наукову новизну висвітлено автором в таких особистих наукових працях:* Денисенко П. А., Шапочка М. К. Соціо-еколого-економічний вимір інтелектуалізації регіонального розвитку. Інноваційний розвиток економіки: процеси та явища: монографія / за ред. В. Я. Швеця, М. С. Пашкевич. Дніпропетровськ : НГУ, 2013. С. 457–463.

– розробив науково-методичні положення до оцінювання інтелектуального потенціалу регіону за допомогою компаративного методу відстаней відхилення індикаторів освітньої, науково-інноваційної, інтерфейсної та екологоресурсної складових інтелектуального потенціалу досліджуваного регіону від середніх значень у країні (розділ 3.2, с. 146-154 дисертації). *Наукову новизну висвітлено*

автором в таких особистих наукових працях: Denysenko P., Prokopenko O. Evaluating regional intellectual potential for managing sustainable innovation development: the case of Sumy region Ukraine. Human Capital Management: innovative aspects of transformational economies: monograph / edited by O. Prokopenko, R. Holmberg, O. Kotenko. Ruda Śląska : Drukarnia i Studio Graficzne Omnidium, 2018. P. 253–263;

– здійснив теоретичне обґрунтування та емпіричне підтвердження гіпотези про те, що зростання Індексу економіки знань (як індикатора інтелектуалізації) приводить до істотно більшого зростання ресурсопродуктивності, ніж до відповідного збільшення продуктивності праці (розділ 2.1, с. 83-90 дисертації).

Наукову новизну висвітлено автором в таких особистих наукових працях: Денисенко П. А., Кубатко О. В., Ковач В. О., Ігнатченко В. М. Вплив людського капіталу та інноваційно-інвестиційних показників на еколого-економічну ефективність національних економік. Механізм регулювання економіки (Index Copernicus та ін.). 2018. № 3. С. 19–29;

– розробив та теоретично обґрунтував науково-методичні положення дослідження взаємозв'язків між економічним, екологічним та інтелектуальним розвитком регіонів, що на відміну від існуючих здійснено шляхом побудови трьох моделей бета-конвергенції (розділ 3.3, с. 155-171 дисертації). *Наукову новизну висвітлено автором в таких особистих наукових працях:* Денисенко П. А., Лепейко Т. І., Люльов О. В. Економічний та екологічний потенціал конвергенції регіонального розвитку України. Механізм регулювання економіки (Index Copernicus та ін.). 2017. № 4. С. 176–182;

– удосконалив класифікацію типів економічного зростання, яку на відміну від існуючих сформовано за сутністю рушійних сил та впливом на екосистему з урахуванням інтелектуальної складової, що дозволило поряд із традиційними (екстенсивне, інтенсивне та інноваційне) виділити новий тип економічного зростання – інтелектуально-інноваційний (розділ 1.3, с. 67-72 дисертації). *Наукову новизну висвітлено автором в таких особистих наукових працях:*

Денисенко П. А. Узгодження інтелектуально-інноваційної діяльності з пріоритетами досягнення екологічно збалансованого розвитку. Вісник Сумського державного університету. Серія «Економіка». (Google Scholar та ін.). 2020. № 2. С. 146–153; Денисенко П. А. Інтелектуальна складова соціального капіталу в контексті сталого розвитку. Вісник Сумського державного університету. Серія «Економіка» (Google Scholar та ін.) 2011. № 2. С. 146–153.

Структура дисертації повністю узгоджується з її назвою, метою і завданнями. Наукова робота належним чином оформлена, методичні положення викладені конкретно і логічно, висновки ґрунтуються на результатах власних авторських досліджень. Зазначимо, що це дозволяє стверджувати про завершеність та цілісність наукової праці

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження

Науково-методичні положення, висновки та рекомендації мають істотне значення для економічної науки та господарської практики. Їх можна кваліфікувати як важливий внесок здобувача у вдосконалення економіко-організаційних засад інтелектуалізації екологічно сталого розвитку на національному та регіональному рівнях.

Зазначені положення дисертаційної роботи мають високу цінність і можуть використовуватися органами державної влади, місцевого самоврядування – під час реалізації державної та місцевої політик забезпечення екологічно сталого розвитку; підприємствами та організаціями – під час планування досягнень ресурсовіддачі й продуктивності праці.

Повнота викладу результатів дослідження в опублікованих працях

Основні підсумкові результати досліджень, висновки, теоретичні, та науково-методичні положення дисертаційної роботи опубліковані у 18 наукових працях загальним обсягом 8,2 друк. арк., з яких авторові належить 4,23 друк. арк., зокрема, 2 розділи в колективних монографіях, 9 статей у наукових виданнях (зокрема, 1 – закордонне, 7 – фахових видань України, 1 – інше

видання), що обліковуються міжнародними наукометричними базами даних, зокрема, 1 – базами даних Scopus та Web of Science, 7 матеріалів науково-практичних конференцій. Основні положення дисертації були апробовані на багатьох наукових і науково-практичних конференціях та семінарах. Публікації повністю відображають задекларовану новизну наукових досліджень та висновки і пропозиції, зроблені у роботі. Автореферат дисертації також відображає основні результати здійсненого дослідження. Кількість, обсяг і якість друкованих праць надають автору право публічного захисту дисертації.

Дискусійні положення та критичні зауваження

Відзначаючи в цілому теоретичну та практичну значимість дисертаційної роботи Денисенка П. А., необхідно зауважити, що вона не позбавлена окремих недоліків змістовного характеру, серед яких:

1. У першому розділі дисертаційного дослідження автор пише: “Традиційними типами економічного зростання є екстенсивне, інтенсивне та інноваційне, які не враховують інтелектуального потенціалу суб’єктів господарювання й довгострокових наслідків для екосистеми з позиції зміни асиміляційних потенціалів господарських систем. Водночас, саме інтелектуальна активність є джерелом інновацій та покращання якості життя населення.” (п. 1.3, с. 63-67; с. 5 автореферату) Чи не містить це твердження суперечності? Адже автор сам визнає, що інноваційний розвиток є неможливим без інтелектуальної складової. То чи не є інноваційне та інтелектуально-інноваційне зростання тотожними поняттями? Якщо ні, то варто було б підкреслити ґрунтовні відмінності цих типів зростання. Якщо ж відмінність лише в урахуванні екологічного фактору, то, можливо, доцільніше було назвати тип зростання еколого-інноваційним?

2. У дисертаційній роботі варто було б уточнити, за яким критерієм проводився відбір економічних, ресурсних, соціальних і структурних параметрів (детермінант) (п. 2.2, табл. 2.1 і формула 2.3 с. 95-100; табл. 1, с. 9 автореферату).

Подібне зауваження стосується і вибору критеріїв (показників) для кількісного та якісного відбору показників екосистемних факторів (рис. 3, с. 11 автореферату, с. 137-145 дисертації). Також у роботі недостатньо інформації щодо процедури агрегування Інтегрального коефіцієнту екосистемних факторів та критеріїв його оцінки (рис. 3, с. 11 автореферату, табл. 3.3, с. 139- 140 дисертації).

3. Під час оцінювання інтелектуального потенціалу регіону з урахуванням екологоресурсної детермінанти (п. 1.3, с. 149-154 дисертації; с. 11-12 автореферату) у освітній складовій автор враховує лише кількісні показники (кількість дослідників на 10 тис. населення, частка серед них науковців із вченими ступенями, кількість студентів ЗВО та ін.). На наш погляд, варто було б урахувати і якісні показники (наприклад, рейтинги ЗВО, частку випускників, які залишаються в регіоні та роблять внесок в його інтелектуальний потенціал та ін.).

4. В роботі не простежується авторський погляд на врахування фактору часу при визначенні взаємозв'язків між показниками інтелектуалізації та екологічним розвитком, оскільки показники відновлення екосистем чи проявлення економічного збитку від господарської діяльності мають значний часовий лаг. Саме тому в процесах економіко-математичного моделювання варто було застосовувати лагові моделі, котрі враховуються ретроспективні показники інтелектуальних досягнень та їх співставлення із поточними значеннями якості навколишнього середовища.

5. У тексті дисертації варто було б більш детально розписати, як враховує економічний критерій інтелектуалізації екологічно сталого розвитку (п. 1.3, с. 125-127) особливості відновлюваності та невідновлюваності ресурсів. Оскільки в роботі приводиться лише економіко-математичний вираз, відповідно до якого зміна валового внутрішнього продукту і-тої країни за певний період, має бути меншою за зміну показника продуктивності ресурсів за той же період.

Однак, висловлені зауваження не знижують загальної позитивної оцінки дисертаційної роботи і можуть бути усунені в процесі подальших досліджень.

Загальний висновок

Аналіз змісту дисертаційної роботи Денисенка Павла Анатолійовича «Економіко-організаційні засади врахування інтелектуальної складової екологічно сталого розвитку» свідчить, що дисертація оформлена у повній відповідності до норм і правил АК МОН України та є завершеною кваліфікаційною працею, виконаною на високому науково-теоретичному рівні, у якій наведено теоретичне узагальнення та подано нове вирішення наукового завдання – удосконалення економіко-організаційних засад інтелектуалізації екологічно сталого розвитку на національному та регіональному рівнях.

Дисертаційну роботу добре структуровано, витримано логічну послідовність викладу теоретичних положень, підтверджених практичним матеріалом та узагальненнями наукових публікацій. Тема дисертації відповідає спеціальності 08.00.06 - економіка природокористування та охорони навколишнього середовища. Порядок викладених наукових результатів, зміст, структура, обсяг і оформлення відповідають вимогам пп. 9, 11, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України №567 від 24.07.2013 р. (із змінами), а її автор Денисенко Павло Анатолійович заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.06 – економіка природокористування та охорони навколишнього середовища.

Офіційний опонент:

докторка економічних наук,
професорка,
головна наукова співробітниця
відділу економіко-екологічних проблем
приморських регіонів Інститут проблем
ринку та економіко-екологічних
досліджень НАН України

 — Н.М.АНДРЕЄВА

